

Bojan BOŽOVIĆ*

LJUDSKA PRAVA, DEMOKRATIJA I VLADAVINA PRAVA

Sažetak: Ovaj rad govori o pojavi i razvoju zaštite ljudskih prava, sa posebnim osvrtom na evropski sistem zaštite ljudskih prava. Iako se jezgro onoga što mi sada nazivamo ljudskim pravima može naći u drevnom gradu-državi, pun i zaobljen sistem zaštite ljudskih prava nastao je tek kao rezultat proaktivne i organizovane aktivnosti od strane države i međunarodnih organizacija u drugoj polovini dvadesetog vijeka.

Ključne riječi: *ljudska prava, Evropska konvencija o ljudskim pravima, Savjet Evrope, Evropska unija, vladavina prava, regionalna zaštita ljudskih prava*

UVOD

Od najdavnijih vremena, u teoriji i praksi, vodi se rasprava o nastanku, postojanju, poštovanju ljudskih prava i u raspravama se traže razne osnove za uspostavljanje zaštite ljudskih prava. Tako neki učesnici ovih rasprava smatraju da je borba za uspostavljanjem sistema zaštite ljudskih prava postala stvarnost kada je jedan bivši rob kroz pozorišnu predstavu prenio čuvene Senekine riječi o jednakosti ljudi: *Homo sum: humani nihil a me alienum puto.*¹ Ljudska prava prvenstveno kroz princip jednakosti među ljudima vuku korijene i prije snaženja Rima, tačnije kroz tendenciju Starih Grka da slobodnim pojedincima priznaju pravo na zaštitu od tiranije.² Ali ni tako dug period trajanja³ nije u potpunosti zaustavio sva stremljenja pojedinaca da ni do ovog doba ne priznaju postojanje koncepta ljudskih prava.

* Mr Bojan Božović, saradnik u nastavi na Fakultetu pravnih nauka, Univerzitet Donja Gorica

¹ Richard A. Bauman, *Human Rights in Ancient Rome*, London 2003, str. 1.

² Milan Paunović; Boris Krivokapić; Ivana Krstić, *Osnovi međunarodnih ljudskih prava*, Beograd 2007, str. 18.

³ Pojedini teoretičari izvore nastanka međunarodnog prava, a samim tim i obrise zaštite ljudskih prava, nalaze i u državama antičkog doba prije Grčke, kao što su Sumer, Me-

Sistem zaštite ljudskih prava je uvijek bio i u tijesnoj vezi sa razvojem demokratije i poštovanjem principa vladavine prava. Ovo je i potpuno razumljivo jer je osnovni cilj vladavine prava zaštita građana od nosilaca državne vlasti, što je bio jedan od temeljnih principa nastanka koncepta ljudskih prava. Iz tog razloga su i vladavina prava i ljudska prava imali razvojni put praćen mnogim preprekama i osporavanjima. Ali ni brojni napori, nemalog broja kritičara, nijesu uspjeli da spriječe inkorporiranje principa vladavine prava i zaštite ljudskih prava u unutrašnje pravo država i to putem najviših pravnih akata, čime je postignut i viši stepen njihovog poštovanja.

NASTANAK LJUDSKIH PRAVA

Jedan od utemeljivača ljudskih prava u modernom smislu je Džon Lok⁴. Međutim, ideja da ljudska bića imaju neka „prirodna”, „neotuđiva”, „nezastariva” i „sveta” prava, nezavisno od njihova priznavanja u nekoj zajednici čiji su oni pripadnici, da pod jednakim uslovima ta prava uživaju u određenoj zajednici, kao i o mogućnosti sprovođenja prinudnih mjera protiv onih koji krše ta prava, prisutna je još i kod prirodnopravnih mislilaca, kao što su Tomas Hobs, Žan Žak Ruso, Tomas Pejn i drugi. Ovakvu ideju razvijali su i kreatori ustavotvornih novina i proglasa Američke i Francuske revolucije, najavljujući time i nastanak jednog savremenog svijeta. Međutim, tradicionalnoj misli o prirodnim pravima bili su upućeni oštri prigovori, koji se mogu razvrstati u sljedeće kategorije: 1) da je ona konceptualna besmislica; 2) da je politički pogrešna; 3) da je društveno uslovljena; 4) da je utemeljena na naturalističkoj grešci; 5) da je nekonzistentna jer je pojam „neko pravo” sveden na ideju dužnosti i dobra. Prva dva prigovora pripisuju se Džeremiju Bentamu, prigovor pod brojem tri se pripisuje Marksu, četvrti Hjumu, dok je posljednji prigovor eksplicitno i implicitno prisutan kod mnogih pravnika i filozofa⁵. Uprkos tome, iskustva i strahote 20. vijeka kroz prizmu ratova i totalitarnih režima su nam dala dovoljno povoda da ne dovodimo u pitanje koncept potrebe za zaštitom ljudskih prava. Značajnu potporu za tu tvrdnju nalazimo u nizu međunarodnopravnih dokumenata koji se bave ovom tematikom, kao i primatu međunarodnog prava ljudskih prava u odnosu na unutrašnje pravo država⁶. Usvajanje ovih

sopotamija, Egipat. O tome opširnije: David J. Bederman, *International Law in antiquity*, Cambridge 2004.

⁴ Malcolm Shaw, *International Law*, Cambridge 2008, str. 266.

⁵ Vidjeti: Miomir Matulović, *Ljudska prava*, Rijeka 1989, str. 8.

⁶ Primat međunarodnog prava ljudskih prava u odnosu na unutrašnje pravo priznaju i monistička teorija sa primatom međunarodnog prava u odnosu na unutrašnje, ali i plural-

akata doprinijelo je uspostavljanju novog sistema zaštite ljudskih prava i smanjivanju kritičkih stavova o njihovom postojanju. Presudnu ulogu u nastanku ljudskih prava su imala dva momenta – 4. avgust 1789. godine kada se francusko plemstvo odreklo svojih privilegija i 26. avgust 1789. kada je usvojena Deklaracija o ljudskim pravima.

Rasprava o nastanku ovog dokumenta je trajala od 11. avgusta pa sve do dana usvajanja, kada je usvojen i posljednji, 17. član (o nepovredivoj i sve-toj imovini)⁷. Deklaracija je usvojena kao tekst za sebe, odvojen od budućeg ustava. Mada sadrži nekoliko kontradiktornosti, zauvijek će biti sačuvan njen nemjerljiv doprinos u razvoju ljudskih prava. Od ovog dana, ljudska prava su nastala i utemeljena na zaštiti čovjeka, pojedinca, individue. „Svi ljudi su rođeni slobodni i jednaki”, propisala je Deklaracija⁸. Iako je ova odredba naišla na brojne kritike kod velikih mislilaca, postavila je temelje za razvoj ljudskih prava. Ali ne samo ljudskih prava. Ona je bila iskorak i u razvoju demokratije, ali i dokaz principa vladavine prava. Ova deklaracija je definisala i slobodu kao „pravo da se čini sve ono što ne nanosi štetu drugima”⁹. Posebnu raspravu donijela je posljednja odredba po kojoj je imovina svrstana u prirodna prava. Upravo zbog ovog člana, Revolucija će ući u istoriju kao buržoaska i pretrpjeće značajne kritike socijalista. Njeno svrstavanje među prirodna prava potiče iz stare pravničke škole koja je prethodila jusnaturalističkim teoretičarima. Međutim, ona je imala svoje utemeljenje još kod Loka koji je smatrao da je imovina zasnovana na individualnom radu i da postoji nezavisno od države¹⁰.

Ipak, najznačajniju ulogu u procesu uspostavljanja univerzalnog sistema zaštite ljudskih prava su imale Ujedinjene nacije kroz nastanak Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima.

Nakon užasa dva svjetska rata, koncept ljudskih prava se sve više temeljio na slobodama pojedinca, a usvajanje Deklaracije, čitav koncept, opravdanja ili osporavanja ljudskih prava, izgubio je na značaju. Kako je danas širok konsenzus među državama da se odredbe Univerzalne deklaracije moraju poštovati, pitanje postojanja ljudskih prava nije više aktuelno. Od tog 10. decembra

listička teorija. Opširnije o odnosu unutrašnjeg i međunarodnog prava vidjeti u: Rodoljub Etinski, *Međunarodno javno pravo*, Beograd 2010, str. 101–110.

⁷ Opširnije: Norberto Bobio, *Doba prava*, str. 96.

⁸ *Deklaracija*, član 1.

⁹ *Deklaracija*, član 4.

¹⁰ Vidjeti: Džon Lok, *Dve rasprave o vladi*, knjiga II, preveo Kosta Čavoški, Zrenjanin 1978, str. 20–39.

1948. do danas, postavljaju se novi izazovi koji se tiču realizacije i zaštite ljudskih prava. Dakle, pitanje da li uopšte postoje ljudska prava je zamijenjeno pitanjem: Kako obezbijediti što efikasniji model zaštite i uživanja ljudskih prava i sloboda? Dakle, problem više nije u opravdanju, nego u ostvarivanju¹¹. Istina je naravno znatno kompleksnija, nažalost, jer je nemoguće, čak i danas, ljudska prava posmatrati samo iz tog ugla.

Mada je naizgled riječ o praktičnom i za teoriju manje značajnom problemu, ljudskim pravima se ne smije pristupiti iz ugla čiste prakse. Stav doktrine je još uvijek od velikog značaja. Naime, kad se govori o realizaciji ljudskih prava, tad se, barem, postavljaju sljedeća pitanja: „Šta to znači da je neko pravo realizovano?“; „Koji su kriterijumi realizovanja ljudskih prava?“ Nema sumnje da su ova pitanja teorijske naravi¹².

Iako je postavio temelje, univerzalni sistem zaštite ljudskih prava nije i najrazvijeniji sistem. Naprotiv, regionalni sistemi, a naročito evropski, ubrzo su preuzeli primat, o čemu će biti više riječi.

EVROPSKI SISTEM ZAŠTITE SA POSEBNIM OSVRTOM NA EVROPSKU KONVENCIJU I POVELJU

Vrlo važna ideja je bila ta da se univerzalni sistem zaštite ljudskih prava prenese i na regionalni¹³. Bez obzira na ogroman značaj koji je imala Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, najveći pomak u sistemu zaštite ljudskih prava u Evropi nagovijestilo je usvajanje Evropske konvencije o ljudskim pravima. Evropska konvencija je potpisana u Rimu, 4. novembra 1950. godine, a stupila je na snagu 3. septembra 1953. Nastala je pod okriljem Savjeta Evrope kao rezultat težnji naroda Evrope da stvore drugačiji i moderniji način međusobne kohabitacije, ali i drugačiji odnos čovjeka prema organima vlasti u sopstvenoj državi¹⁴. Konvencija je mijenjana i dopunjavana sa, do danas, 14 protokola. Za originerne članove Savjeta Evrope, ratifikacija nije bila obavezna. Kada su se za članstvo počele prijavljivati bivše socijalističke države, Savjet Evrope je donio odluku o obaveznoj ratifikaciji kao uslovu za sva buduća primanja u članstvo¹⁵.

¹¹ M. Matulović, *Op. cit.*, str. 17.

¹² *Ibidem*.

¹³ R. J. Vincent, *Human Rights and International and International Relations*, Cambridge University Press, 2001, str. 95.

¹⁴ Aleksandar Jakšić, *Evropska konvencija o ljudskim pravima*, Beograd 2006, str. 11.

¹⁵ Nebojša Vučinić, *Osnovi ljudskih prava i sloboda*, Podgorica 2001, str. 53.

Da bi se obezbijedilo njeno poštovanje, obrazovani su Evropska komisija za ljudska prava (počela s radom 1954) i Evropski sud za ljudska prava (počeo s radom 1959). Evropski sud za ljudska prava je ustanovljen nakon što je osam zemalja ugovornica dostavilo deklaracije kojima priznaje obaveznu nadležnost Suda, kako se tražilo po tadašnjoj verziji¹⁶. Zemlje koje su se podvrgle nadležnosti Suda bile su: Belgija, Danska, Savezna Republika Njemačka, Irska, Holandija, Luksemburg, Austrija i Island¹⁷. Izmjenama je ukinuta Evropska komisija a nadležnost Suda za individualne aplikacije je postala obavezna¹⁸.

Sjedište suda je u Strazburu. Evropski sud za ljudska prava broji sudija koliko i sama Konvencija ima potpisnica. Svaka država ima po jednog nacionalnog sudiju kojeg bira Parlamentarna skupština Savjeta Evrope većinom glasova od tri kandidata koje predloži strana ugovornica. Međutim, ako država nema nacionalnog sudiju, Sud će pozvati državu da imenuje sudiju koji će imati status ad hoc. On će prije preuzimanja funkcije morati da dâ svečanu izjavu ili da polaže zakletvu. Posebno je važno da istaknemo da bez obzira na to iz koje zemlje potiču i koji status uživaju, sudije sude u individualnom svojstvu, tj. ne moraju i ne bi smjele da slijede uputstva ili naredbe država koje su ih predložile. Osim toga, evropski sistem preko Komiteta ministara (jednog od najvažnijih organa Savjeta Evrope) posjeduje mehanizam kontrole primjene odluka Evropskog suda za ljudska prava od strane država članica po čemu je ovaj regionalni sistem zaštite najefikasniji u svijetu.

Za evropski sistem poseban značaj ima usvajanje Protokola broj 14¹⁹ koji donosi brojne izmjene u pogledu broja sudija, sastava vijeća, sudskih mandata, ali omogućava i pristupanje Evropskoj uniji Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima.

Evropski sistem zaštite ne počiva samo na radu Evropskog suda za ljudska prava i Savjeta Evrope. Sve veći značaj u tom pravcu ima i Evropska unija. Mada je Unija nastala kao regionalna organizacija sa ciljem razvoja slobode tržišta, nedugo nakon osnivanja najviša sudska instanca u okviru Evropske unije imala je prve slučajeve koji su odlučivali o ljudskim pravima. Postepene promjene u osnivačkim ugovorima su zato nužno doprinosile promjenama i boljitku u sistemu zaštite.

¹⁶ Milan Paunović. *Op. cit.*, str. 69.

¹⁷ Tomas Burgental, *Međunarodna ljudska prava u sažetom obliku*, Beograd 1997, str. 121.

¹⁸ Opširnije: Rodoljub Etinski, *Međunarodno javno pravo*, Novi Sad 2007, str. 331–364.

¹⁹ Protokol br. 14 je usvojen 13. maja 2004. godine a stupio je na snagu 1. juna 2010.

Evropske zajednice su do danas pretrpjele veliki broj izmjena kroz niz osnivačkih ugovora. Za nas su posebno važni: Jedinствeni evropski akt (1986), Ugovor iz Mاستrihta (1992), Ugovor iz Amsterdama (1997), Ugovor iz Nice (2001), Ustavni ugovor za Evropu (2004) i Lisabonski ugovor (2007).

Jedinствeni evropski akt (JEA) je donijet 28. februara 1986. godine a stupio na snagu 1987. i predstavljao je osnovu Mاستrihtskog ugovora iz 1992. godine, kao i podlogu daljeg širenja Zajednice u 1995. godini (Austrija, Finska i Švedska). Njime je ne samo proširena nadležnost institucija Zajednice već se povećala brzina prosperiteta²⁰. Jedinствeni evropski akt donosi čitav niz promjena, ali za nas je najvažnije da je riječ o prvom ugovoru pod okriljem Zajednice koji pominje ljudska prava. U Preambuli Jedinствenog evropskog akta upućuje se na osnovna prava prepoznata u ustavima i zakonima država članica, Evropsku konvenciju o ljudskim pravima i Evropsku socijalnu povelju. Ovim činom, Zajednica gubi isključivo ekonomski karakter.

Naporima tadašnjeg predsjednika Komisije Žaka Delora, uz podršku francuskog predsjednika Miterana i njemačkog kancelara Kola, intenziviran je proces ujedinjenja. Nakon velikih pregovačkih aktivnosti, nastao je Ugovor iz Mاستrihta koji je potpisan 7. februara 1992. Ugovor je stupio na snagu 1993. godine nakon mnogo problema i obilja konsenzusa. Stupanjem na snagu Ugovora iz Mاستrihta, ustanovljena je Evropska unija koja je počivala na tri stuba:

1. evropskim zajednicama;
2. zajedničkoj spoljnoj i bezbjednosnoj politici;
3. saradnji u pravosudnoj i unutrašnjoj politici.

Što se tiče poštovanja ljudskih prava, čl. F (2) sadrži:

„Unija će poštovati prava, koja su garantovana Evropskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, potpisanom u Rimu 4. novembra 1950. i koja proističu iz zajedničke ustavne tradicije država članica, kao opštih načela Zajednice”.

Sud Zajednice je upravo tu formulaciju godinama unazad koristio kao opravdanje za svoje oslanjanje na Evropsku konvenciju o ljudskim pravima.

Pet godina nakon potpisivanja Ugovora iz Mاستrihta, 2. oktobra 1997. godine, potpisan je Ugovor iz Amsterdama. Ugovor je stupio na snagu 1. maja 1999. godine. Ugovorom iz Amsterdama se ide i korak dalje u zaštiti ljudskih prava pa je formulaciju starog člana F (2) iz Ugovora iz Mاستrihta proširio novim stavom koji glasi:

²⁰ Ralph H. Folsom, *European Union Law in a nutshell*, Thomson, West, 2005, str. 26.

„Unija je zasnovana na načelima slobode, demokratije, poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda i vladavine prava kao zajedničkim načelima država članica” (čl. 6 (1)).

Potvrđeno je da komunitarno pravo mora da bude u skladu sa Evropskom konvencijom o ljudskim pravima, iako Ugovor ne obavezuje ni Zajednicu ni Uniju da je potpišu. Ugovorom iz Amsterdama se predviđa postupak po kome Savjet može jednoglasnom odlukom da utvrdi da postoji ozbiljno i uporno kršenje načela pomenutih u članu 6 (1). Ako se usvoji ovakva ocjena (glas države o kojoj je riječ se ne računa) Savjet može da počne da suspenduje neka članska prava te države, uključujući i pravo glasa u Savjetu. Dakle, po prvi put u istoriji evropskih integracija ova načela su operacionalizovana²¹.

Očigledno je iz navedenog da su politički organi EU započeli promjenu odnosa prema zaštiti ljudskih prava. Bez ulaska u posebne detalje, mogli bismo da se osvrnemo na izgradnju nove politike koja je podrazumijevala:

- 1) prihvatanje činjenice da je potrebna obimna i koherentna politika Evropske unije u zaštiti ljudskih prava;
- 2) promjenu kulture zaštite ljudskih prava kod legislative Zajednice i administrativnog aparata, i
- 3) podršku radu koji ostvaruju druge međunarodne organizacije, u prvom redu Ujedinjene nacije i Savjet Evrope²².

Ugovor iz Nice je potpisan 26. februara 2001. godine. Nije sadržao Povelju o ljudskim pravima, iako je gotovo tri mjeseca prije toga Evropska unija svečano proglasila njen tekst. Ugovor je stupio na snagu tek 1. februara 2003. godine i nije donio značajnije izmjene u Evropskoj uniji, ali ni u zaštiti ljudskih prava.

Zato se pristupilo izradi Predloga ustava Evrope (Ustavni ugovor), čije je potpisivanje uslijedilo 29. oktobra 2004. godine a Ugovor su „sapotpisali” i predstavnici Rumunije, Bugarske i Turske kao kandidati za članstvo u EU. Ugovor nikada neće stupiti na snagu jer ga nijesu ratifikovale Francuska i Holandija. Ustav je imao namjeru da prevaziđe, kako se kaže u Preambuli, „stare podjele”, ali nije stvarao ni evropsku naciju ni superdržavu. U pravnom smislu, Ustav je kao jedinstveni akt trebalo da zamijeni postojeće ugovore o osnivanju evropskih zajednica i Evropske unije.

²¹ Kristijan Tomušat, *Ljudska prava između idealizma i realizma*, Beograd 2006, str. 173.

²² Opširnije: Philip Alston and J. H. H. Weiler, *An 'Even Closer Union' in Need of a Human Rights Policy: The European Union and Human rights*, u: Philip Alston, *The EU and Human Rights*, Oxford 1999, str. 19–20.

Iako nije stupio na snagu, važno je da pomenemo da po Ugovoru o ustavu za Evropu, Povelja postaje sastavni dio istog i u potpunosti je inkorporirana u ustavni tekst. Ta činjenica daje novu dimenziju poštovanja ljudskih prava unutar Unije. U odnosu na građane, Ustavom je Unija preuzela obavezu da prizna prava, slobode i načela koja su postavljena u Povelji o ljudskim pravima. Sa druge strane, Unija je mogla da traži pristup Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima²³, a i prava iz Ustava je trebalo da čine osnovna načela Evropske unije.

Evropski savjet je u junu 2007. prihvatio od Njemačke kao odlazećeg predsjedavajućeg izvještaj o daljem razvoju Evropske unije. Na osnovu ovog izvještaja, Savjet je Portugaliji, kao novom predsjedavajućem Evropskom savjetu, dao mandat da sazove novu Međuvladinu konferenciju na kojoj će biti razmotrene reforme ugovora o osnivanju Evropske zajednice i Evropske unije²⁴. Iako je planirano da se proces ratifikacije završi do kraja 2008. godine, postupak usvajanja je nastavljen zbog novih problema prilikom ratifikacije (odbijanja građana Irske da prihvate novi Ugovor) i usvojen je tek 1. 12. 2009. Povelja je sastavni dio Lisabonskog ugovora. Pored toga, Ugovor iz Lisabona predviđa članom 6 i pristupanje Evropske unije Evropskoj konvenciji²⁵. Ovim je jasno data poruka da Evropska unija neće, naročito ne sada kada teži jedinstvenom subjektivitetu, odustati od poboljšanja sistema zaštite ljudskih prava.

POVELJA O OSNOVNIM LJUDSKIM PRAVIMA

Iako je ideja o stvaranju kataloga ljudskih prava koji bi bio sastavni dio Evropske unije nastala još 1976. godine, prave obrise je dobila tek za vrijeme njemačkog predsjednikovanja Evropskom unijom na susretu u Kelnu u junu 1999. godine. Tekst je razmatran na samitu u Nici, u jesen 2000. godine.

Ovaj katalog prava ima više prednosti. Jedan je i identifikacija državljana (građana) Unije sa Unijom²⁶. Bilo je razmišljanja da je Povelja i odlučan korak ka stvaranju federalnog uređenja Evropske unije²⁷.

²³ Ustavni ugovor, čl. I–9.

²⁴ Radovan Vukadinović, *Evropska unija ostaje bez Ustava*, Pravni život, Udruženje pravnika Srbije, 14/2007, Beograd 2007, tom VI, str. 139.

²⁵ The Union shall accede to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

²⁶ Birgit Jöbstl, *Strasbourg and Luxemburg – who has the final word on human rights in Europe?*, Graz 2000, str 68.

²⁷ *Ibidem*, str. 68.

Bilo kako bilo, Evropska unija je 7. decembra 2000. godine u Nici svečano proglasila teskt Povelje o osnovnim pravima u Evropskoj uniji. Time je ovaj specifični entitet najrazvijenijih evropskih država pokazao da je pored osnovnog cilja, ekonomskog razvoja svojih članova, problematika vezana za ljudska prava dobila značajno mjesto u njenim aktivnostima²⁸.

Povelja nije usvojena u formi međunarodnog ugovora niti je ratifikovana od strane država članica²⁹. Da bi bila obavezujući instrument, mora da bude uključena u osnivački ugovor. Tako je Povelja postala sastavni dio Ustava EU (Ustavni ugovor), koji je potpisan 2004, ali nije usvojen. Povelja je ipak sastavni dio i Lisabonskog ugovora.

Povelja prihvata univerzalni karakter ljudskih prava i obuhvata građanska i politička, ali i ekonomska, socijalna i kulturna prava. Ovo posljednje je razumljivo jer je evropska integracija zasnovana na četiri slobode, slobodnom protoku robe, ljudi, usluga i kapitala – da bi one bile u punoj mjeri obezbijeđene, neophodno je uspostaviti socijalnu pravdu, uravnotežen ekonomski razvoj i dobro upravljanje³⁰.

Povelja se sastoji od Preambule i sedam poglavlja i garantuje svakome, između ostalog, pravo na dostojanstvo, pravo na život, zabranu mučenja, ropstva, prinudnog rada.

I na kraju treba istaći da sedmo, posljednje, poglavlje sadrži opšte odredbe kojima se reguliše obim garantovanih prava, nivo zaštite i zabrana zloupotrebe. U njemu se naglašava da Povelja važi samo za organe Evropske unije i država članica kada primjenjuju pravo Unije, tako da ona ne uvodi nove nadležnosti i zadatke Zajednice.

ODNOS IZMEĐU DVA EVROPSKA SUDA U POGLEDU ZAŠTITE LJUDSKIH PRAVA

Osnovno pitanje odnosa između Evropskog suda pravde³¹ i Evropskog suda za ljudska prava je u materijalnom pravu. Naime, Evropski sud za ljudska prava odluke donosi na osnovu Evropske konvencije o ljudskim pravima, dok Evropski sud pravde Konvenciju može da koristi samo kao smjernicu prilikom zaštite ljudskih prava u Zajednici/Uniji. Osim toga, ljudska prava, sve do

²⁸ M. Paunović, *Op. cit.*, str. 79.

²⁹ Branimir Janković, Zoran Radivojević, *Međunarodno javno pravo*, Niš 2005, str. 265.

³⁰ Vojin Dimitrijević; Dragoljub Popović; Tatjana Papić; Vesna Petrović, *Međunarodno pravo ljudskih prava*, Beograd 2007, str. 104.

³¹ Opširnije o Evropskom sudu pravde: Paul Craig, *Grainne de Burca*, Oxford 2008, str. 66–80.

Lisabonskog ugovora, nemaju prioritet u odnosu na ostala pitanja. Ona su bila unijeta u pravo Zajednice kao opšti princip i zato Evropski sud pravde kaže da ih mora razmatrati u skladu sa njenom socijalnom funkcijom³².

Zato nije nelogično što je ljudska prava Evropski sud pravde sagledavao u zavisnosti i od unutrašnjeg zakonodavstva države članice, ali i ne zaboravljajući normativu Zajednica i naravno njen ekonomski karakter. Iz tog razloga Evropski sud pravde nije na isti način pristupao Evropskoj konvenciji prilikom interpretacije iste, kao što to čine nacionalni sudovi i Evropski sud za ljudska prava.

Tako je u dva gotovo identična slučaja, Evropski sud pravde donio jednu, a Evropski sud za ljudska prava drugu odluku. U slučaju Grogan³³, nevladina organizacija Društvo za zaštitu nerođene djece je povelu pravni postupak pred irskim sudovima kako bi spriječila studentske organizacije u Irskoj da objavljuju adrese britanskih klinika na kojima se vrši abortus. Ustav Irske štiti pravo nerođenog djeteta i na tu odredbu se pozivala ova nevladina organizacija. S druge strane, studenti su odbranu zasnivali na pravu Zajednice: tvrdili su da je izvođenje pobačaja jedna od usluga u značenju člana 59 Ugovora o EZ i da samim tim pravo EZ zabranjuje Irskoj da ograničava pravo stanovnika te zemlje da se podvrgavaju abortusima u nekoj državi članici³⁴. Sud u Luksemburgu je odlučio da tuženi, s obzirom na to da ne rade u ime klinika za vršenje abortusa, nego da samo pokušavaju da pomognu svojim kolegama studentima – ne mogu da se koriste ovim pravom.

Dvije godine kasnije, u slučaju Open Door³⁵, Sud u Strazburu je donio odluku da je riječ o povredi člana 10 Evropske konvencije. Naime, ovim kompanijama je bilo zabranjeno da pružaju trudnicama informacije o mogućnostima za izvršenje abortusa u inostranstvu, jer, kao što sam naveo, u Irskoj je bio zabranjen. Ovim slučajem se smatralo da će biti i riješeno pitanje prava na život. Međutim, Sud je istakao da u ovom slučaju nije pozvan da ispita da li se na osnovu čl. 2 Evropske konvencije i fetusu pruža zaštita, jer su se uputnici podneska žalili da im je uskraćena sloboda davanja i primanja informacija

³² Birgit Jöbstl, *Op. cit.*, str. 48.

³³ Slučaj The Society for the Protection of Unborn Children Ireland Ltd. v. Stephen Grogan and others (1991) ECR I-4685.

³⁴ T. C. Hatley, *Osnovi prava EZ*, Beograd 1998, str. 132.

³⁵ Slučaj Open Door and Dublin Well Woman v. Ireland, Series A no. 246, Application no. 14234/88, presuda od 29. oktobra 1992.

koja su se ticala abortusa³⁶. Ali je zato pravo na slobodu davanja informacija bilo uskraćeno.

Ovakva odluka je dovela do niza dilema. Naime, dok su Austrija, Belgija, Finska, Njemačka, Grčka, Italija i Švedska smatrale da je jedan od ciljeva postojanja Unije i zaštita ljudskih prava, Francuska, Irska, Ujedinjeno Kraljevstvo i Španija su imale suprotan stav. Komisija je donijela niz mjera koje su išle u prilog prvom mišljenju, a vlasti u Belgiji, Njemačkoj, Grčkoj, Austriji i Finskoj tvrdile su da je zaštita ljudskih prava dio horizontalnog principa Zajednice.

Usvajanje Protokola br. 14, uz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima, i Lisabonskog ugovora, čiji je sastavni dio Povelja o osnovnim pravima otvorili su novo poglavlje o odnosima između ova dva suda, o čemu se vodi velika rasprava u organima Savjeta Evrope i Evropske unije.

OSTALI REGIONALNI SISTEMI ZAŠTITE LJUDSKIH PRAVA

Afrički sistem zaštite nastao je pod okriljem Organizacije afričkog jedinstva koja je nastala 1963. godine, a 2000. prerasla je u Afričku uniju³⁷. Sjedište Unije je u Adis Abebi u Etiopiji. Na 18. redovnoj Skupštini šefova država i vlada je usvojena Afrička povelja o ljudskim pravima i pravima naroda. Ova povelja se zove i Bandžulska povelja, po gradu u Gambiji u kom je i usvojena. Povelja je stupila na snagu 1986. godine. Afričkom poveljom je ustanovljena Afrička komisija koja do danas nije ostvarila neke rezultate³⁸. Najveći nedostatak ovog sistema zaštite je odsustvo nadzornog mehanizma koji posjeduje evropski sistem putem Komiteta ministara. Iz tog razloga je 1998. godine usvojen Protokol koji ustanovljava Afrički sud za ljudska prava sa sjedištem u Aruši (Tanzanija). Po tom protokolu³⁹, Sud može da izdaje „naredbe radi otklanjanja povreda uključujući i plaćanje pravične naknade ili obeštećenja”. Godine koje su pred nama će pokazati koliko su bile uspješne ove reforme.

Pored afričkog, vrijedi pomenuti i američki sistem zaštite koji se oslanja na dva stuba – Povelju Organizacije američkih država i Američku konvenciju o ljudskim pravima. Članom 106 Povelje osnovana je Međamerička komisija za ljudska prava s prvenstvenom svrhom da kao savjetodavni organ Organizacije razvija poštovanje ljudskih prava u pravnom sistemu Organizacije.

³⁶ M. Paunović, *Op. cit.*, str. 164.

³⁷ Opširnije o Afričkoj uniji: Davorin Lapaš, *Međunarodne organizacije*, Zagreb 2008, str. 240–241.

³⁸ M. Paunović, *Op. cit.*, str. 82.

³⁹ Stupio na snagu 25. 1. 2005.

Njen rad, ali i sastav ravna se prema odredbama Međuameričke konvencije o ljudskim pravima. Uz to, posebno je značajno napomenuti djelovanje Međuameričkog suda za ljudska prava koji takođe djeluje unutar nadzornog mehanizma u primjeni spomenute konvencije. Međutim, najveći nedostatak ovog suda je u njegovoj fakultativnoj nadležnosti, odnosno, potrebna je posebna izjava države da priznaje obaveznu nadležnost Suda⁴⁰.

LJUDSKA PRAVA, MEĐUNARODNO PRAVO I MEĐUNARODNI ODNOSI

Međunarodni sistem zaštite ljudskih prava, kao sastavni dio međunarodnog prava, oduvijek je zavisio od efekta koji je međunarodno pravo imalo u odnosu na nacionalna prava, ali i od toga koliko je i samo bilo prihvaćeno u međunarodnoj zajednici. Međunarodno pravo je, od vremena svog osnivača Huga Grocijusa do danas, imalo periode kriza koji su doveli u pitanje smisao njegovog postojanja. I dok tako postoje stavovi da je međunarodno pravo i danas u tački nestajanja⁴¹, ne smije se zaboraviti njegov značaj, prije svega u sferi zaštite ljudskih prava. Najznačajniji novum koje je međunarodno pravo ljudskih prava unijelo u međunarodno javno pravo jeste da je ono otklonilo dogmu da pojedinac nije subjekt međunarodnog prava, zasnovanu prvenstveno na doktrini suvereniteta, jednakosti i recipročnim obavezama između država u međunarodnim odnosima.⁴² Pravo da samostalno bude stranka u postupku pred pojedinim međunarodnim sudovima (npr. već pominjani Evropski sud za ljudska prava) samo je jedno od prava koja idu u prilog toj tezi. Smatramo zato da sistem zaštite ljudskih prava ne može ići nazad. Svakako da ne možemo očekivati uvijek ni linearni rast u sistemu zaštite, jer je stagnacija moguća, a možda i izvjesna. Ali, zar je drugačije bilo u XVII i XVIII vijeku kada su pomenuti teoretičari svojim aktivnostima pokušavali da ograniče vlast tadašnjih supersila i država? Da se tada odustalo od prvih poduhvata da sva ljudska bića, bez diskriminacije, uživaju jednaka prava, da li bismo danas imali sisteme zaštite koji, uz sve nedostatke, ipak predstavljaju veoma važan civilizacijski iskorak i realnost savremenog svijeta? Odgovor je nesumnjivo jasan.

⁴⁰ Čl. 62 Američke konvencije o ljudskim pravima.

⁴¹ Marko Sasoli: Antoan Buvije, *Kako pravo štiti u ratu*, ICRC, str. 35–48.

⁴² Aleksandar Jakšić, *Evropska konvencija o ljudskim pravima*, Beograd 2006, str. 15.

Bojan BOŽOVIĆ

HUMAN RIGHTS, DEMOCRACY AND RULE OF LAW

Summary

This article discusses the emergence of human rights protection, with special regard to the European system of human rights protection. Although a kernel of what we now term human rights can be found in Ancient city-states, a full and rounded system of human rights protection only emerged as the result of proactive and organized activity to that effect by states and international organizations in the second half of the twentieth century.

Key words: Human Rights, European Convention on Human Rights, Council of Europe, European Union, Rule of Law, Regional protection of Human Rights

